

SURXONDARYO OKRUGIDA TIBBIY YORDAMNING QAMROVI VA KADRLAR QO'NIMSIZLIGI (1928/29-YIL): OKRUG SOG'LIQNI SAQLASH BO'LIMI MUDIRI HISOBOTI ASOSIDA

Mengnarov Abdulla Xolmo'min o'g'li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, «Tarix» kafedrası o'qituvchisi.

E-mail: abdullo_mengnarov@tues.uz

Annotatsiya. Tezisdá Surxondaryo viloyati davlat arxivining 74-fondida saqlanayotgan okrug sog'liqni saqlash bo'limi mudirining 1928-yil oktabr – 1929-yil sentabr davri hisoboti tahlil qilinadi. Hisobot okrugda tarmoq va byudjet o'sayotgan bir paytda tibbiy yordam tub aholiga deyarli yetib bormaganini raqamlar bilan ko'rsatadi: ambulatoriya qatnovlarining 61 foizi, kasalxona o'rin-kunlarining esa atigi 12 foizi tub aholiga to'g'ri kelgan. Buning sababi sifatida hujjatning o'zi kadrlar qo'nimsizligi va qishloqdagi mehnat sharoitini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Surxondaryo okrugi, okrug sog'liqni saqlash bo'limi, tub aholi, kadrlar qo'nimsizligi, qishloq ambulatoriyasi, tropik meditsina stansiyasi, 1928–1929-yillar, arxiv hujjatlari.

Kirish

Surxondaryoda sovet sog'liqni saqlash tizimining dastlabki o'n yilligi adabiyotda asosan muassasalar sonining o'sishi orqali tavsiflanadi [1]. Biroq muassasa ochilishi aholi undan foydalanganini anglatmaydi. Tizimning qishloqqa, birinchi navbatda tub aholiga qanchalik yetib borgani alohida savol bo'lib, unga faqat ichki hisobot hujjatlari javob bera oladi. Tezisning maqsadi — okrug sog'liqni saqlash bo'limining 1928/29-yil hisoboti asosida shu qamrovni o'lchash va uni cheklagan omillarni aniqlash.

Manbalar va usullar

Asosiy manba — Surxondaryo viloyati davlat arxivi (SurVDA) 74-fondi (okrug sog'liqni saqlash bo'limi) 1-ro'yxatining 41-yig'majildi. Unda bo'lim mudiri Ahmedovning 1928-yil oktabrdan 1929-yil 1-sentabrgacha bo'lgan davr hisoboti saqlanadi (161–167-varaqlar) [2]. Qo'shimcha manba — shu fondning 26-yig'majildidagi Surxondaryo okrug tropik meditsina stansiyasining 1927/28-hisobot yili ma'ruzasi [3].

Manba tanqidi va tavsifiy statistika usullari qo'llandi. Ikki cheklovni qayd etish zarur. Birinchidan, 41-yig'majild muqovasida 179 varaq ko'rsatilgan, tadqiqotchi ixtiyoridagi nusxada esa uning bir qismigina bor; jumladan, muqovada nomi yozilgan sanitariya vrachlariga imtiyozlar to'g'risidagi qaror matni suratga olinmagan. Ikkinchidan, hisobotdagi qamrov ko'rsatkichlari 1928/29-yilning birinchi yarmiga tegishli. Byudjet jadvallaridagi

ayrim moddalar xira bosilgani uchun faqat aniq o'qilgan yakuniy sonlar olindi.

Natijalar

Aholi va tarmoq. Okrug statistika byurosi ma'lumotiga ko'ra, 1929-yil 1-yanvarda okrugda 215 ming kishi yashagan: 16 687 nafari shaharda (Termiz va Pattakesar), 199 012 nafari qishloqlarda [2, 163-v.]. Davolash muassasalari soni bir yilda 19 tadan 26 taga ko'paygan. Tarmoq 7 ta tuman vrachlik ambulatoriyasi, 3 ta tuman kasalxonasi (Boysun va Sherobodda 25 o'rinli, Denovda 20 o'rinli), okrug kasalxonasi va ambulatoriyasi, laboratoriya, paster kichik stansiyasi, sil va tanosil dispanseri hamda tropik meditsina stansiyasidan iborat bo'lgan [2, 163–163-v. orqasi]. Jami 160 o'rinning 70 tasi qishloq muassasalarida joylashgan [2, 164-v. orqasi].

Mablag'. Bo'limning 1928/29-yilgi byudjeti 710 010 so'm qilib belgilangan, amalda 677 979 so'm tushgan. Mahalliy byudjetdan ajratma o'tgan yilgi 362 926 so'mdan 513 627 so'mga oshgan [2, 161, 163-v.]. Demak, mablag' o'sgan, lekin hisobot muallifi moliyaviy ahvolni baribir «juda yomon» deb baholaydi [2, 161-v.].

Kadrlar. 1928/29-yilda 37 ta vrach shtatidan 31 tasi band bo'lgan [2, 163-v. orqasi]. Asosiy muammo bo'sh o'rinlarda emas, qo'nimsizlikda edi: yil davomida 22 vrach kelgan va 13 nafari ketgan, 17 lekpom (feldsher) kelgan va 31 nafari ketgan; o'rta va oliy xodimlar bo'yicha jami 59 kishi kelib, 69 kishi ketgan [2, 164-v.]. Bo'limning o'zida bir yilda uch mudir, davolash bo'linmasining uch rahbari va uch buxgalter almashgan [2, 161-v.]. Okrugdagi 31 vrachdan faqat 6 nafari o'z ixtisosi bo'yicha klinik tayyorgarlikka ega bo'lgan [2, 164-v.].

Hisobotda sabab ochiq aytiladi: «Yomonlikning ildizini olis okrugimizdagi ish sharoitidan izlash kerak» — turar joyning yomonligi, ayniqsa qishloqlarda, xodimlar uchun kvartiralarining yo'qligi, maoshning pastligi, nurab borayotgan binolar va madaniy hayotning yo'qligi [2, 163-v. orqasi]. Qishloqqa tushgan tibbiyot xodimi «birinchi kundan qaytib ketishga qaror qiladi» va o'zini «vaqtinchalik mehmon» deb his etadi [2, 164-v.]. Olis joylarda ishlagani uchun qonunda belgilangan 10 foizlik ustama «mablag' yo'qligi sababli to'lanmagan» [2, 165-v. orqasi].

Qamrov. Qishloqda bir vrachga 15 308 kishi, okrug shahrida esa 834 kishi to'g'ri kelgan [2, 165-v.]. Xizmatdan foydalanish ko'rsatkichlari quyidagicha (1928/29-yilning birinchi yarmi) [2, 165-v.]:

Yordam turi	Jami	Shundan tub aholi	Ulushi
Ambulatoriya qatnovlari	90 279	55 160	61 %
Kasalxona o'rin-kunlari	7 495	860	12 %

Solishtirish uchun: okrugda 3 455 nafar sug'urtalangan ishchi-xizmatchi bo'lgan, ular o'rin-kunlarning 45 foizini (3 374) egallagan [2, 165-v.]. Ya'ni aholining ikki foizga yaqinini tashkil etgan guruh kasalxona yordamining deyarli yarmidan foydalangan (hisob muallifniki).

Kasalxonalar shu yarim yilda rejadagi quvvatning to'rtidan biridan sal ko'prog'i bilan ishlagan; hisobotning o'zi kam yuklanishni «74 foizga yaqin» deb ko'rsatadi [2, 164-v. orqasi].

Muallif bu holatni bezamaydi: 860 o'rin-kun «qishloqda davolash muassasalarimizning ta'siri va obro'si yetarli emasligini yaqqol ko'rsatadi». Sabablardan biri sifatida muassasalarda tub aholi vakillaridan xodim yo'qligi ataladi; Denov kasalxonasida hatto kichik xodimlarni mahalliyashtirishga urinish ham natija bermagan [2, 164-v. orqasi].

Kasalliklar tarkibi. Yarim yillik qatnovlarda ko'z kasalliklari birinchi o'rinda turgan (10 758, jami qatnovlarning 12 foizi), keyin tanosil kasalliklari (2 616), bezgak (2 390) va kal (1 878) [2, 165-v.]. Bezgakning nisbatan past ko'rsatkichi kasallik kamligini emas, hisobga olishning to'liq emasligini bildiradi. Tropik stansiya ma'ruzasiga ko'ra, stansiya «butun faoliyati davomida harbiy idora bilan birga ishlagan», 1927/28-yilda fuqaro aholi o'rtasida profilaktik xininlash o'tkazilmagan, gidrotexnik ishlar esa «gap bilan tugagan» [3, 37, 42-v. orqasi].

Muhokama

Hisobot ikki xil manzarani yonma-yon beradi. Tarmoq va byudjet bo'yicha okrug o'sish ko'rsatgan: bir yilda yetti muassasa qo'shilgan, mahalliy byudjet ajratmasi 41 foizga oshgan. Foydalanish bo'yicha esa tizim asosan shahar va sug'urtalangan aholiga xizmat qilgan. Tub aholi ambulatoriyaga kelgan, lekin kasalxonaga yotmagan. Bu farq muhim: u aholining tibbiyotdan umuman bosh tortmaganini, to'siq aynan statsionar yordamda bo'lganini ko'rsatadi. Hisobot buni muassasalarda tub aholi vakillari yo'qligi bilan bog'laydi; masofa va begona muhitning ta'siri haqida esa faqat taxmin qilish mumkin.

Ikkinchi xulosa kadrlar siyosatiga tegishli. Vrachlarni olis okrugda ushlab turish vositalari — ko'chish puli evaziga xizmat muddati va ustama — qog'ozda mavjud bo'lgan, biroq ustama to'lanmagan, kvartira esa «qishloqdagi birorta muassasa huzurida» bo'lmagan [2, 165-v. orqasi]. Shu bois 1950-yillar hujjatlarida qayd etilgan kadrlar qo'nimsizligi yangi hodisa emas, tizim shakllanishining ilk bosqichidan meros qolgan tuzilmaviy muammodir.

Manbaning ishonchliligi haqida: hisobot yuqori idoraga yozilgan, ammo o'z-o'zini tanqid qiluvchi ohangda. Unda keltirilgan foizlar mutlaq sonlarga mos keladi ($55\,160 : 90\,279 = 61\%$; $860 : 7\,495 = 11,5\%$), bu raqamlarga ishonchni oshiradi.

Xulosa

1. 1928/29-yilda Surxondaryo okrugida davolash tarmog'i 19 tadan 26 muassasaga, mahalliy byudjet ajratmasi 363 ming so'mdan 514 ming so'mga o'sgan.
2. Shu o'sishga qaramay, qishloqda bir vrachga 15,3 ming kishi to'g'ri kelgan — bu shahardagidan 18 barobar ko'p.

3. Tub aholi ambulatoriya qatnovlarining 61 foizini, kasalxona o‘rin-kunlarining esa faqat 12 foizini bergan; statsionar yordam amalda shahar va sug‘urtalangan aholiga xizmat qilgan.
4. Hujjat muallifi buning sababini qishloqdagi ish sharoiti, kadrlar qo‘nimsizligi va muassasalarda tub aholi vakillarining yo‘qligida ko‘radi.
5. Kadrlarni ushlab turish choralari mablag‘ bilan ta‘minlanmagan; bu muammo keyingi o‘n yilliklarga ham o‘tgan.

Manbalar va adabiyotlar

1. Муминова Г. Э. Медицина и здравоохранение Узбекистана: проблемы и последствия (1946–1990 гг.) (на примере южных областей Узбекистана): автореф. дисс. ... канд. ист. наук. — Ташкент, 2000.
2. Surxondaryo viloyati davlat arxivi (SurVDA). 74-fond, 1-ro‘yxat, 41-yig‘majild (Surxondaryo okrug sog‘liqni saqlash bo‘limi mudirining 1928-yil oktabr – 1929-yil sentabr davri hisoboti va boshqa hujjatlar, 1929–1930).
3. SurVDA. 74-fond, 1-ro‘yxat, 26-yig‘majild (Profilaktika muassasalari vrachlari majlislarining bayonnomalari; Surxondaryo okrug tropik meditsina stansiyasi faoliyati to‘g‘risida ma‘ruza, 1928–1929).